

MARX VE HUKUK GÖRÜŞÜ HAKKINDA: ÖZNELER-ARASILIK, MADDİLİK,
NORMATİFLİK

MARX AND HIS LEGAL CONCEPTION: INTERSUBJECTIVITY, MATERIALITY AND
NORMATIVITY

Prof. Dr. Bjarne Melkevik*

Çeviren/Translator: Dr./PhD. Barkın Asal**

Bu makalede, hukuk sorunu konusunda Karl Marx'ın kuramsal yazılarının anlamı üzerine düşüneceğiz. [Kısaca] hukukun marksçı kuramının içerdiği hukuk görüşünü incelemek söz konusu olacak. Aydınlatmak istediğimiz şey ise, temel düşüncesinin hukukun, hukuk öznelinin “özneler-arasılığı”yla ilişkili olduğunu söylemekten ibaret olduğudur. Özneler-arasılık, insanların kendi aralarında yarattıkları ve hukuk sorununun yerleştiği, somut veya soyut olarak duruma uyarlanan, zorunlu ilişkilerdir. Bu görüş, birçok soruyu ortaya çıkarsa da, bizim makalemiz, marksçı tezin büyük olarak değerlendirdiğimiz üç ana konuyla kasıtlı olarak kendini sınırlayacaktır: açıklayıcı, bilişsel, normatif düzlem.

Bununla birlikte, bizim konunun odağına varmadan önce, “marksçı” kavramına atfedilecek anlamı veya daha doğrusu bundan sonrası için kabul edilecek “marksçı” teriminin anlamı üzerine bazı öncülleri [işin içine] sokmamız gerekmektedir.

İlk olarak bu makale, Karl Marx'ın 1857'den sonra yazdıklarıyla kendini sınırlar; başka bir ifadeyle, düşünsel yolculuğunun vardığı son noktanın ifadesi olarak tahayyül ettiğimiz “ekonomi politığın eleştirisi”yle... 1818 ile 1883 yılları arasında yaşayan Marx, 1857'ye kadar, Aydınlanma'dan miras alınmış felsefi paradigmalardan etkisi altındadır (Kant, Hegel, Feuerbach vs...). Düşüncesi, hukuk konusunda olduğu kadar toplumsal şeniyetin anlaşılmasında da, doğalcı bir indirgemecilik üzerine kuruludur. Bu dönem boyunca, hukuku açıklamak için faydalandığımız ileri sürdüğü bazı “sistemik” önvarsayımlara dayanmıştır.

---

* Laval Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kanada.

**İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye/Turkey. barkinasal1@yahoo.com

*** Çeviri Gönderim Tarihi : 18.07.2016; Çeviri Kabul Tarihi : 18.10.2016

Aydınlanma felsefesinin yeterince niteliksel bir sonucu, hukukun sadece felsefi sisteme bağlı bir öge olmasıdır: hukukçuların hukukuna yabancı filozofların “hukuk”u. 1857’den itibaren Marx da değişen tam da budur: o, hukuku özneler-arası bir özerkliğin içine yerleştirir. Marx, daha sonra ortaya koymayı niyetlendiğimiz hukuk düşüncesinde “yeni modernite”yi böylece ilan eder. Bununla birlikte [vardığımız] neticeleri daha fazla takdim etmeksizin, Marx’ın hukuki modernitenin anlaşılmasında bir yenilenmeyi ilan etmesine rağmen, buna karşıt olarak zayıf felsefi araçları nedeniyle, bu tasarımı nihayete erdiremediğini şimdiden itibaren akılda tutmak gerekir.

Bu bakış açısıyla makale, gerçekten Marx’ın yazdıklarıyla kendini sınırlayacaktır. Zaten, Marx’a çok sıklıkla, haksız olarak atfedilen birçok kuram, açıkça onun tarafından geliştirilmemiştir. [Bunların] her parçası, Marx’ın adından faydalanarak bazı felsefi paradigmlar üzerine tefekkür eden farklı kişiler tarafından uydurulmuştur. “Dünya görüşü”, “ideoloji” olarak “marksizm” Engels tarafından imal edilmiştir; “tarihsel materyalizm” olarak Bernstein ve Kautsky tarafından; diyalektik materyalizm olarak, Plehanov tarafından; ve diğerleri... “Marksizm”in tarihsel ve siyasal imali problemi, mantıksal olarak, sadece bir “Engels” problemi, bir “Bernstein” problemi, bir “Plehanov” problemi vs... olduğunu gösterir. Bununla birlikte bu problemlere girişmek, bizim tahkikatımızın çerçevesini çok aşmaktadır.

Yine de, açıklayıcı çerçeveye alakalı Marx’ta hukuk görüşü incelememize ilk adımı atabiliriz.

Özneler-Arasılık Olarak Hukuk

Markçı kuramın özneler-arasılığı, bizim hukukumuzun somut ve soyut gerçekleşmesinin açıklayıcı çerçevesi olarak değerlendirdiğine [yönelik] tezimiz [ortadaysa da], Marx’ta hukukun, ontolojik olarak sarıh, özneler-arasılık olmadığını baştan belirtmek zorunludur. Daha çok, toplumsal yapay-ürünler (*artéfact*) karşısında; özneler-arasılığı, açıklayıcı bir çerçeve olarak kabul etmek söz konusudur. Bu açıklayıcı çerçeve, hukuk için pratik açıklayıcı bir nokta gibi, bize medeni toplumu ve beşeri yapay-ürünlerini anlama olanağı vermelidir. O halde, bu perspektiften görünen toplumsal yapay-ürünleri anlamak ve Marx’ın hukuk üzerine düşüncesinin olası biçimlerini oturtmak birincil önemdedir.

En başta, hukukun Marx için, beşeri bir ürün olduğunu müşahede edelim. Hukuk gökten zembille inmemiştir; ama tabii özel bir bağlam içinde, kadınlar ve erkekler tarafından soyut ve

somut tarzda imal edilir. Devamla, Marx'a göre, toplumsal yapay-ürünlerin, bir başka deyişle hukuku da içine alan bütün toplumsal “ürün”lerin anlaşılması, bizim hayatlarımızı, toplumlarımızı ve beklentilerimizi tamamlatma, sonuca ulaştırma tarzından mülhemdir. Ayrıca bu, kadınların ve erkeklerin, özneler-arası ilişkilerinin ürünleri olarak toplumlarında kendilerini yarattıkları anlamına gelir. Bunu doğrudan, doğanın biçimini değiştirerek, teknolojiyi geliştirerek vs.. ve dolaylı olarak toplumsal yapay-ürünleri kullanarak elde ederler.

Marx'a bu perspektifi geliştirmesine, modern dönem süresince her şeyden önce Giambattista Vico ve onun “olgu ve doğruluk karşılıklı olarak mübadele edilebilir” (*verum et factum convertuntur*) tezi, izin vermiştir. Vico zaten, beşeri bir kökü olan fenomenlerle, varlığı hiçbir yönden insanla bağlantılı olmayanları ayırt etmemiz gerektiğini ileri sürmüştür.¹ Başka kelimelerle, toplumla doğayı, insan yaratımı ile Tanrı yaratımını ayırt etmeliyiz. Vico'ya göre, hem soyut olarak hem de somut olarak insanın biçimini değiştirdiği herşey, insan yaratımı olarak tahayyül edilmelidir. Toplumsal ilişkileri yeniden üreten ve bunları toplumsal fenomenler olarak yönlendiren, toplumsal yapay-ürünlerin meydana getirilmesi veya doğanın biçiminin değişmesi sözkonusu olsa bile; açıklama makamı sadece, aynı anda hem fail, hem de eylemlerinin müfessiri olan, insan olabilir. Araçlarımızı, teknik komplekslerimizi, insan ürünleri olarak tahayyül etmeliyiz; nasıl ki siyasal, ekonomik, kültürel, hukuki usullerimiz ve kurumlarımız gibi, bunları destekleyen ve yetkilendiren farklı “bilinç” biçimleri gibi... Bu somut olarak, kendi eylemlerinin yazarı ve okuyucusu olarak insan paradigmasının, toplumsal ve beşeri düzlemde varolan her şeyin açıklayıcı çerçevesi olması anlamına gelir. Vico'nun kendisi de, insanlığın gelişmesinin muhtemel çevrimleri üzerine sağlam olmayan mülahazalar yararına, yazar ve okuyucu olarak insan görüşünün kuramsal anlamını heder etmiştir. Şu halde bu, modern bir bağlamda, böyle bir kuramın gelişmesine doğru açık bir yolu Marx'a bırakmaktır.

Marx, bakış açısını itiraf ettiğinde de, zaten Vico'nun sözleri yankılanır:

“Varlıklarının toplumsal üretiminde insanlar, aralarında zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üst-yapının üzerinde yapıldığı somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal

¹ G.Vico, *La science nouvelle*, Paris, Gallimard, Tel, n° 227, 1993, *idem*; *De l'antique sagesse de l'Italie*, Paris, GF-Flammarion n° 742, 1993. Aynı zamanda Vico'nun hukuk felsefesi kitabına bakınız, *Origine de la poésie et du droit. De constantia jurisprudentis*, Paris, Café Clima Éditeur, 1983.

ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.”²

Marx’ın bize burada tam olarak söylediği, bazı “belirli” ve “zorunlu” ilişkilerden başlayarak, insanların özgül varlık biçimlerini ürettikleri; dünyalarını, bir “toplum” gibi inşa ettikleri; kendilerini de bu toplumun yazarı ve okuyucusu yaptıklarıdır. Marx, sonuçta hukuku, üretim ilişkilerinde (alt-yapı) olduğu gibi hukuki kurumlarda ve kimi bilinç biçimlerinde de toplumsal olarak mevcut gibi tahayyül eder. Hukukun bu görünüşleri açıkça, insanın yazarı olduğu yapay ürünlerin farklılaşmasını ve karmaşıklığını ifşa eder. Ve Marx, sonuçta bu gerçekliğe, açıklama çerçevesi bulmalıdır. Bütün toplumsal yapay-ürünlerin yazarı ve okuyucusu öznelerin özneler-arasılığında ısrar, bu çerçeveyi verecektir.

Açıklama çerçevesi olarak “insanın ürettiği şey” paradigması iki duruma işaret eder: birincisi zamansallık, diğeri “topoi” (mekan) ...

Zamansallık sorunu konusunda, Marx’ın çıkış noktası olarak, bütün beşeri üretimlerin, tarihsel zamansallık köklerine sahip olmasını seçtiğini gözlemliyoruz. Hukukun tarihi olmasa bile; Marx’a göre, hukuk tarihsel olarak varolabilir. Örneğin, 1789 veya 1809 beşeri zamansallığın kırıntılarıdır. Eğer verili bir zamansallık içinde varolmasaydı, insan için hukukun yazarı veya okuyucu olmak basitçe tamamıyla imkansız olacaktı. Bu şekilde, insanın ürettiği, sınırsız sayıdaki aktör arasındaki ilişkilerin sonucudur. Bu aktörler, özneler-arası bir seriliğin çeşitli ve farklı biçimleri altında, geçici bir şekilde, her yeni kuşağın bunlardan kendi yükünü aldığı öncüller üretirler. Başka kelimelerle, –bizim özgül toplumumuzun öncüllerini meydana getiren- toplumsal olguları, tortul katmanlar üzerine bırakılan bir yüzey katmanı olarak tahayyül edebiliriz. [Bu yüzey katmanı] üzerinde sarıh “özneler-arası bir biçimde” özgül toplumsal tortulaşmamızı üretiriz. Böylelikle her kuşak özgül gerçeklik “katmanını” yaratır. Marx’ın dediği gibi:

“Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik şekillenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak nitelendirilebilirler.”³

Marx, zamansallık sorununu açıklamak için, jeolojiyle alakalı bu metaforu kullanır ve bizi [böylelikle] doğrudan jeolog Charles Lyell’e (1797-1875)⁴ yollamış olur. Zaten, Lyell’in

² Karl Marx, “Critique de l’économie politique”, 1859, *Oeuvres*, Tome I: Économie, Paris, Gallimard, Bibliothèque de Pléiade, 1965, p.272-3. Karl Marx, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, çev: Sevim Belli, Dördüncü baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1979, s.25.

³ Karl Marx, *ibid.*, p. 273-74; Karl Marx, *ibid.*, s.26

yeryüzünü kaotik kuvvetlerin ani akınının sonucu olarak tasavvur eden eski jeolojik kuramı inkâr etmesiyle aynı tarzda, Marx toplumun kaotik kuvvetlerin (ki söz konusu olan “büyük” adamlar, ünlü kadınlar, savaşlar, fetihler, göçlerdir...) müdahalesinin değil, ama birbirine bağlanmış insanların çeşitli ve sonsuz ilişkilerinin sonucu olduğu noktasına varmıştı. Daha önemlisi, birincisi, [yani] Lyell doğal çevremizi şekillendiren doğal kuvvetlerin hala etkin olduğunu savlamasıyla aynı tarzda Marx, toplumlarımızı üreten ve yeniden üreten özneler-arası ve tarihsel tarzımızda sorgulanan toplumsal kuvvetlerin toplumsal yapay-ürünlerde halen mevcut olduğunu söyleyebildi. Bu, açıkça, yazar ve okuyucuların özerkliğini ihlal edeceğinden şüphelenilen tarihin karanlık kuvvetlerinin sosyal gerçeklikteki yerlerinden edilmesi amaçlıdır.

Devamla, mekan, “topoi” sorunu, Marx’ta yazar ve okuyucuları medeni topluma demirlemeye yarar. Böyle bir tez, ancak Aydınlanma Felsefesi’nin metafizik ve idealist bazı eğilimleriyle karşılaştırıldığında, anlamını bulabilir. Marx, zaten toplumsalı düşünmek için Rousseaucu yalnız avcı kurmacasıyla aynı şekilde, Adam Smith ve D. Ricardo’nun iktisadi kuramlarının temelindeki avcı-balıkçı-toplayıcıya olan atfı da reddeder. Gerçekliklerin yazarı ve okuyucusu olarak özneler paradigması, zaten ister “yalnız birey”, ister sadece bilinci düzlemine yerleştirilmiş yalnız bireye [ilişkin olsun], idealist ve metafizik ön-kavrayış (*précompréhension*) figürlerinin tahliyesini gerektirir. Marx için, böylesi felsefi ön-faraziyeler sadece, körleşmenin ve öznelerin kendi özgül gerçekliğinin yazarı ve okuyucusu rolünden soyunmasının ifadesidir. Öznelerin gelecekte toplumsal gerçekliğin yazarı ve okuyucusu olacaklarını anlamaları için toplumsal olguların kavrayışına mim konması zorunluluğu vardır. Kısaca, bireyler kendi yarattıkları gerçeklikten kopamazlar, ama burada da bir kapan vardır, başka deyişle uşak seviyesine inme tehlikesi pahasına yazar olduklarının farkına varmazlar.

Marx bunlardan sadece hukukun da dâhil olduğu yapay-ürünlere ilişkin bir açıklama getirilebileceğini çıkarsadı; çünkü insanlar kendi aralarında zorunlu ilişkilerle bağlıdırlar. İnsanlar sadece, her sözkonusu olduğunda basitçe yeni toplumsal yapay-ürünler yaratırlar, ama [aslında] toplumda zaten varolanı kullanırlar. Hukukta, aynı anda hem toplum yaşantısının vazgeçilmez aracı, hem de hayatlarımızı üzerine kurduğumuz çökelti olarak hukuku düşünmemize izin veren bir açıklama makamı, özneler-arasılık [vardır]. Bu şöyle daha belirginleştirilebilir:

---

⁴ Charles Lyell, *Principles of Geology*, (1830-3) ve *The Geological Evidence of the Antiquity of Man* (1863). Marx, 1852’den başlayarak, Lyell üzerinde çalışmıştır.

Özneler-arasılık, Marx'a göre, insana varolan toplumsal biçime karşı akılcı bir münasebet kurmasına izin veren bir açıklama makamıdır. Özneler-arasılık, “hukuku” toplumsal üretimin vazgeçilmez beşeri yapay-ürünlerinden biri olarak tahayyül edilmesine müsaade eden açıklayıcı çerçeveyi oluşturur. Sonuçta hukuk Marx için, toplumu yaratmanın beşeri tarzında olduğu gibi, insanın sosyal bireysellikleri ona göre yarattığı şekilde de uzlaşımaldır.

Hukukun, sonuç olarak, kendinde herhangi bir muhtevası, herhangi bir “töz”ü yoktur. Bu bakış açısı, (ister insan hukukun tözüdür iddiasıyla, ister aynı anda hem hukukun hem toplumun tözü gibi gözükken varsayımsal toplumsal sözleşme [ile olsun]) hukuku nitelendirdiği farzedilen değişik tözlerin ifadesi olarak tahayyül eden Aydınlanma Felsefesi ile halen bunu yapmaya [devam eden] çağdaş taraftarları için tezat oluşturur; Marx aksine ancak, hukuk denen yapay-ürün olarak insan tarafından yaratılmış şeyi benimseyebilir. Marksçı tez sonuçta, bir hukuk görüşü ile nitelenir; [öyle ki] bu görüşe göre geçici bir ifade, toplumsal özneler-arasılık mekanı olarak hukuklarını yaratma insana, aktörlere düşer.

Hukukun Toplumsallığı ve Özneler-Arasılık

Şimdi bu görüşün içine zerk olduğu bilişsel çerçeveye meşgul olalım. İnsanoğlunun mütemmim cüzü yapay-ürünlerden ve ürünlerimizden elde edebileceğimiz soyut ve somut bilgilere ilişkin soruları kendimize sormak söz konusu... Başka kelimelerle, hukuk fenomenine ilişkin herhangi bir bilgi nasıl oluşturulur?

“Hukuki” kavramlar, hukuki kuramlar ve hukuk ideolojisi, aracılığıyla böyle bir bilginin oluşabilmesi için bir çıkış noktası olabilir.⁵ [Böylece] hukuk fenomenini işler kılabilmek için kullandığımız hukuki yapay-ürünlerin incelenmesi söz konusu olur.⁶ Bu anlamda, önvarsayılan yaratıcılarına atfedilecek birbiriyle ilintili rol ve yeri açıklama imkânını içinde barındıran potansiyeli mantığa uygun bir şekilde değerlendirmek için, hukuk fenomenine ulaşılmasına mümkün kılacak yapay-ürünler olarak kavramları tahayyül etmek söz konusu edilecektir. Bununla birlikte “hukuk” denen yapay-ürünler, ancak hukuk özneleri tarafından yaşanan gerçekliğin önünde dogmatik bir körleşme pahasına kendinde incelenebilirler. İşte tam da, kavramlarımızı, kuramlarımızı ve ideolojilerimizi bağımsız ve kendine yeterli

⁵ Bk. E. B Pasukanis, “The General Theory of Law and Marxism”, *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, P. Beirne & R.S. Sharlet, 1e édition, London, New York, Academic Press, 1980, p.40-131. 1927 tarihli 3. baskısından yapılan Fransızca çeviri, E. B. Pasukanis, *La théorie générale du droit et du marxisme*, Paris, EDI, 1970, yapılan ideolojik tahrifler sebebiyle tavsiye edilemez.

⁶ Donna C. Kleine, *Dominion and Wealth. A Critical Analysis of Karl Marx' Theory of Commercial Law*, Dordrecht, Reidel, coll. Sovietica, volume 49, 1987.

gerçeklikler olarak yorumlamak konusundaki baskın “hukuki” eğilim ve tehlike buradan kaynaklıdır; Marx’ın fetişizm olarak belirttiği bu tehlikeyi, biz hukuki fetişizm olarak adlandırabiliriz.

Marx’ın yazılarını gerçekten dikkatli bir şekilde okuyanlar; 1842-1852 yıllarında “ideoloji” kavramının kullanımıyla, devamında 1857 sonrasında fetişizm mevhumu arasında meydana gelen söz dağarcığı değişimini fark edebilirler.⁷ Amacımıza ulaşmak için, kavramların mübadelesinde beliren epistemolojik problematiğin altını çizmeliyiz. Kuramsal kariyerinin başında Marx [kafasını], yeni bilgilerin elde edilmesine engel olarak yanlış bilinç, başka bir deyişle ideoloji problematiğiyle bulandırmıştı. Aydınlanma Felsefesinde olduğu gibi, Marx’ın ideali hala bu bilince rehberlik etmek, bu bilinci aydınlatmaktır. [Tabi] gerçekliği açıklama makamı olarak “aydınlanmış bilinç” sorunu, sonucuyla beraber... Bu bakış açısının lazımı melzumu, insan böyle oldukça, her bireyin gerçeklik açıklamamızda konu haline gelmesidir. Bu düşünce modeli, doğa (bir başka deyişle nomotik veya aksiyomatik) bilimlerinden ilham alarak inşa edilmiş bilimsel idealin üzerinde türetilir. Bununla birlikte yaşanan Marx’ın, ekonomi-politik okumalarında keşfettiği bireylerin gerçekliği ile rastlaşma, bu durumu tepe taklak eder –bu, açıklama makamı olarak, “insanın yaptığı şeyi” işin içine sokması olgusundan kaynaklanır. [İlk] durum, böylece hōristik değerini kaybeder: insanlar ancak hep birlikte, gerçekliklerinin yazarı ve okuyucusu olurlar, başka bir deyişle özneler-arasılıkla ve insanları, kendi yarattıklarının sonucu olarak tanımlayan zorunlu öncülle beraber...

Epistemolojik bilgi sorununu fetişizm kuramına bağlayarak Marx, kuramların, kavramların ve ideolojilerin kendinde bir değeri olmadığını ortaya koymayı denemiştir. Bunlar bize bir bilgi veya herhangi bir “malumat” biçimi veremezler. Çok basitçe, bunlar “etken” (başka bir ifadeyle bilgi için aktör) değildirler, ama daha çok “nesne”dirler (başka bir ifadeyle bilginin elde edilmesinde çıkış noktasıdır). Kavramlar tarafından izin verilen robinsonculuktan ziyade Marx, toplumsal yapay-ürünlerin oldukları şey için, [yani] beşeri özneler-arasılık veya ilişkilerin ifadeleri olarak incelenmelerini talep eder.⁸

Fetişizm kavramı Portekizce kökenlidir. *Fétitico*, Portekizli denizcilerin XV. ve XVI. yüzyıllarda Batı Afrikadaki yerli halklarla karşılaşmaları sırasında [edindikleri] deneyimi dile getirir. Gerçekten [ilgili] mekan sakinlerinin “kendileri tarafından üretilmiş” bazı nesnelere

⁷ Bu konu hakkında v. Joachim Israel, *Aliénation. De Marx à la sociologie contemporaine*, Paris, Ed. Anthropos, 1972; Joseph Gabel, *La fausse conscience. Essai sur la réification*, Paris, Minuit, coll. Arguments no 11, 1960. Cf. Csaba Varga, *The Place of Law in Lukacs’ World Concept*, Budapest, Akademiai Kiado, 1985.

⁸ Shlomo Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx*, Oxford, Clarendon Press, 1961, p.82.

doğa-üstü, dinsel bir nitelik verdiklerini gözlemlerler. Bu gözlemlerle ilgili olarak Marx, kavramlar, kuramlar veya ideolojiler olsun toplumsal yapay-ürünlerin nasıl özgül hayatlara rehberlik etmeye başladığını göstermek isteğiyle birlikte zaten epistemolojik düzleme yaslanır. Daha açık bir şekilde, “insanın yaptığı şey”in kendisinin yönetemediği bir gerçekliğe bağımlılığın nesnesi ve aracından başka birşey olmama noktasına [getirerek] insanı nasıl değersizleştirdiğini açıklar. Ayrıca fetişizmleri bilgi üretimimize engel oldukları kadar, beşeri değersizleşme olarak da tahayyül eder. Bundan çıkan şey, fetiş nesnelere farklı bir toplumsal ve beşeri ilerlemeyi harekete geçirme yeteneğimizin ve öznel-arasılığımızın anlaşılmasına bariyer, engel olduğudur.

Marx tarafından oluşturulmuş ilk epistemolojik belirleme, “insanın ürettiği şey”in soyut tarafının, bir başka deyişle kavramların, kuramların ve ideolojilerin çağdaş toplumlarda “doğa” niteliğini aldığını müşahade etmesidir. Marx’ın tezi, bireylerin artan atomizasyonu ile nitelenen çağdaş toplumun, sadece “doğal” özelliğinin görülmesine izin vererek, beşeri yapay-ürünlerin soyut kısmının üzerini örttüğüdür (bir başka deyişle, mevcut vaziyetin üreticisi bireyler değilmiş ve doğal olarak vaziyet mübadele edilemez ve eylemlerinin erimi dışındaymış gibi). Bu yanılsamanın mantığı zaten, çağdaş toplumların karmaşıklaşmasından kaynaklanmaktadır.

“Meta”, “değer” ve “para” kavramlarını devreye sokarak, marksçı muhakemenin anlamını daha da belirginleştirelim.⁹ [Şöyle ki] Marx’a göre, bu kavramlar bireylerin kendi yarattıkları lehine feragat örnekleridir. Marx kavramlarına, bireylerin zorunlu olarak uyması gereken ve kendilerinin dışında var olan aldatıcı doğal düzen niteliği atfedilmesine nasıl başladığını gösterir. Başka kelimelerle, “insanın yarattığı şey” insanın aleyhine nesneleşir, özgürlüğünü tehlikeye sokar ve boyunduruğu altına aldığı özgürlüğün bedelini [ödeyerek] (mülkiyet, sözleşme ve ticaret gibi)¹⁰ meta, değer, para gibi var olmaya başlar. Bu kavramlar, sonuçta, toplumda hiçbir şekilde insaninkine değil de, bu kavramların yazgısına bağlanmış kendisini sosyalliğinin bir nesnesi (bir başka deyişle kavramları) yaparak insanı çocuklaştıran “zincirleri” temsil eder.

⁹ Karl Marx, *Le Capital*, *ibid.*, p.561. Karl Marx, *Kapital –Ekonomi Politikin Eleştirisi-*, cilt I., çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul, Yordam Kitap, Nisan 2011, s.49.

¹⁰ Donna C. Kline, *op.cit.*

Bu kuramda, özellikle de toplumsal süreçlerle alakalı düşünülecek mutlaka çok konu vardır; ama [biz] bilgi süreçlerinde özneler-arasılık paradigmasını kullanmak için alınacak yönelim üzerine Marx'ın ortaya koyduğu epistemolojik ikinci belirlemeyi tetkik edelim.

Birinci durum gerçekte sadece, insanın soyut veya somut olarak imal ettiklerinin (kavram, kuram ve ideolojilerin) insan yazgısının bir parçasıymış gibi, adeta “doğa” olarak toplumsal fenomenleri tahayyül eder. Ama böyle bir durum, sorunun merkezine kadar ilerleyemez. Marx için en önemlisi hiyeroglifleri, başka bir deyişle kendimizin imal ettiği toplumsal yapay-ürünleri deşifre etmek, ne olduğunu anlamaktır. Nitekim kendisi de şöyle der:

“Bu nedenle, değer ne olduğu, alınca yazılmış değildir. Aksine, değer her emek ürününü toplumsal bir hiyeroglifçe çevirir. İnsanlar, sonradan, kendi toplumsal ürünlerinin gerisinde yatan sırra ulaşmak için, hiyeroglifin anlamını çözmeye çalışır; çünkü, kullanım nesnelere değerler olarak belirlenmeleri, insanların dilleri kadar toplumsal bir üründür.¹¹”

Marx'ın söz dağarcığı, niyetleri konusunda hatırlatıcıdır. [Bilindiği üzere] Marx bu satırları yazmadan birkaç on yıl önce, ejiptolog Champollion hiyerogliflerin anlamını deşifre etmişti.¹² [Böylelikle] Champollion, Mısır hiyerogliflerine ne anlam yükleneceği konusundaki ikibin yıllık spekülasyon ve büyülenmeyi bir nihayete erdirmişti. Marx'ın doğrudan Champollion'dan ilham aldığı [söylenebilir] ve Marx, toplumsal hiyerogliflerden yola çıkarak insanın epistemolojik şifrelerinin derhal çözülmesini salık vermek için, gerçekten “insanın yaptığı şeyin” görünüşte şifreleri çözülemeyen bir doğa, değilse de insanı aşan heterojen bir kuvvet olarak nasıl takdim edildiğinin altını çizmiştir. Marx, insanın eylem özerkliğini yeniden elde edebilmesi için kendi tarafından yaratılmış hiyeroglifleri deşifre etmesi gereğini tavsiye eder. O halde, özneler-arasılığı sadece bir açıklama makamı olarak alarak, toplumsal biçimleri, kavramları, ideolojileri epistemolojik olarak incelemekte tam anlamıyla yararlı vardır.

Bununla birlikte, konu insanın soyut olarak yaptığının somuta indirgenmesi değildir; Marx'a göre bu, yalnızca epistemolojik bir yanlış adım olacaktır. Öncelikle Marx'ın, bir yanda toplumsal biçimlerin, kavramların ve ideolojilerin ve diğer yanda somutun yaratıcısı, özerkliğini ifşa etmeye çalışan özerk varlık olarak insan arasındaki diyalogu öne koyan bir bilgi idealiyle iş yaptığının altı çizilmelidir. (Vico'yu hatırlatır bir biçimde) gerçekliğin ve pratiğin birbiriyle mübadele edildiği akli bir diyalog söz konusu edilir. Bu diyalog “insanın

¹¹ Karl Marx, “Le Capital”, Oeuvres, *ibid.*, p.608. Karl Marx, Kapital –Ekonomi Politikinin Eleştirisi, *ibid.*, s. 84.

¹² Jean-François Champollion (1790-1832) 1822-24 tarihlerinde hiyeroglifleri deşifre etmiştir.

yarattığı şey”in bilgisine himmet eder. Bununla birlikte, tamamlanması gereken toplumsal fiil tercihlerinin çıkış noktasıdır. Marx’ın epistemolojisinin bizi doğrudan pratiğe doğru yönlendirdiğinde hiçbir şüphe yoktur. Ama o da “kapı” önünde durur: daha sonra tekrar üzerinde duracağımız gibi, hiçbir zaman bu pratiğin normatif parametrelerini bize göstermez.

İnsan gerçekliği ve çıkarları üzerinde güçlü bir nokta olarak yükselmesi olgusunu vurgulayarak, şimdi hukuk felsefesi için Marksçı tezin sonuçlarını çıkaralım. Aynı zamanda hukuk kavramlarının, hukuk kuramlarının ve hukuk ideolojilerinin, insanın sosyal biçimlenmesinin de tabakaları haline geldiğinin altını çizelim. [Aslında] hiçbir şeyi, *aufhebung*, saf dışı bırakmak söz konusu değildir; ama prizma gibi olan epistemolojik bir şemayla mevcut özneler-arası hukuk pratiğinin anlaşılmasını zenginleştirmek konu edilmiştir. Bir başka ifadeyle, hukuku “insanın yarattığı şey”in ifadesi yapan özneler-arasılığın bir sonucu olarak göz önünde bulundurmaya bahis konusudur. Öyle gözüküyor ki Marx’a, hukuk fenomeninin incelenmesini, bireylerin somut düzeyi üzerine yerleştirmek zorunlu gelmiştir. Onun gözünde sayılan tek şey, bireyler ve hukuku açıklama makamını oluşturması gerekenlerdir. Bu, onu çok güçlü, hatta çok çok güçlü bir hukuki hümanizm içine yerleştirir.

Normatif Bir Çerçeve Olarak Özneler-Arasılık

Kimse şimdi bizi, Marx’ta özneler-arasılık perspektifinin bir normatif niteliği açığa çıkardığını ifade ederken görmekten şaşırmayacaktır.¹³ Üstelik özneler-arasılık sorunu, toplumsal ve siyasal olarak davranma sorununa normatif bir çerçeve olarak kendini dayatır. Bununla birlikte özerk normatif bir karşı-şeniyete atıfta bulunma yerine, herşeyin sonunda sağaltmayla alakalı bir pratik olarak toplumsal gerçeklikte emilip dağılan zayıf bir normatifik söz konusudur: bir değişim vaadiyle bağlanarak veya bir sürece dahil olarak, dünyayı değiştirmek ve kendini değiştirmek söz konusu olur.¹⁴ Tabi burada ismi konulmuş soruna mütenasip bir pratiğe sahip olunmuştur, ama aynı zamanda maddesellik karşısında normatifiğin yönünü ve anlamını özerk kılmakta kabiliyetsiz bir pratikle de karşı karşıya kalınmıştır. Bu, Marx’ın kuramsal üretimini kasıp kavuran aşılamayan bir sorundur. Şu halde, Marx’ın özneler-arası perspektifinin, özgürleşmeye, eşitliğe, rasyonaliteye, dayanışmaya bir çağrı olarak nasıl somutlaştığını inceleyelim.

¹³ Jürgen Habermas, “Le matérialisme historique et le développement des structures normatives”, *Après Marx*, Paris, Fayard, 1985, p.25-83.

¹⁴ Karl Marx, “La journée de travail”, *Oeuvres, ibid.*, p.1241-1272, veya “Machinisme et grande industrie”, *Oeuvres, ibid.*, p.1272-1336.

Bizim ilk dikkat çektiğimiz şey, Marx’ın özneler-arasılığı, özgürleşme kaynağı olarak işin içine dahil ettiğiyle alakalıdır. Gerçekten de, Marx’ın bilgi sürecini tasarlama tarzı ve onun yararına olan şey, insanı maddi bir biçimde zincirleyen heterojen kuvvetler karşısında özgürleşme zorunluluğuyla ancak özetlenebilir. Aydınlanmaya karşıt olarak, Marx “[E]ğer siyasal olarak insanın toplumda zincirli bir biçimde çürümesine izin verecekseniz, felsefi olarak heterojen otoritelerin vesayetinden kurtulma niçin övülsün ki? Gerçekten, heterojen kuvvetlerin, aynı zamanda erkek, kadın ve çocuk bedeninde insanlığa ilişkin bütün biçimleri kırıp içine çektiğini kabul ediyorsanız, kafalarımızdaki heterojen kuvvetlerin avlanmasının nesi iyidir ki?” cümlelerini söyleyebilirdi. Böylece Marx’ın insanın özgürleşmesine övgüsü hiçbir şüpheye mahal bırakmamaktadır. Öyle ki bütün kuramsal çalışması, özgürleşmenin faydası ile yüküdür.¹⁵ Marx’ta, insanın üzerinde bir nüfuzu bulunan toplumsal yapay-ürünler karşısında özgürleşmenin olduğu kadar meşruiyetin kaynağı olarak özneler-arasılığın gerekliliğine vurgu yapan içkin bir eleştiri bulunur. [Burada] söz konusu olan, ihanete uğramış bir özneler-arasılığın yeniden ihyasına içkin çağrıdır. Bu özneler-arasılığın işlememesi, ihtiyaçlarını ve faydalarını ya çok az dikkate alan ya da hiç almayan bir hukuk düzenin koynunda yaşamış XIX. yüzyıl işçi sınıfı tarafından acı bir şekilde, [aynı] derinin yüzeyinde olduğu gibi hissedilmiştir. Marksçı özneler-arasılık, sonuçta, hayatlarının, yazgılarının ve geleceklerinin şartlarını kendi ellerine alma çağrısıdır. Aydınlanmaya ve yolundan saptırılmış bir “hukuk”a göre, özgürleşme idealini maddi olarak gerçekleştirme çağrısıdır.

Bizim ikinci iddiamız, eşitliğin karşıtıyla ilgilidir: eşitsizlikle. Özneler-arasılık, Marx’ta, bir hukuk eleştirisinin normatif mercii olarak ifade olunur.¹⁶ [O kadar ki] pozitif yasaların olduğu gibi hukuk düzeninin de eleştirisine izin veren bir kaynak haline gelmiştir.¹⁷ Hukuk eleştirisi, Marx’ta, olası hukuk fetişizmi, bir başka deyişle, hukuktan “nemalananlar” olarak kabul edilenler için “ödenecek bedel”e, sonuçlarına ve etkilerine gelince, sert bir toplumsal inceleme aleyhine “müesses hukuku” yüceltmek tehlikesine vurgu yapar. Marx’ın incelemeleri, özellikle de Kapitaldekiler sonuçta, ihanete uğramış, hatta yolundan döndürülmüş ve gasp edilmiş eşitliği ifşa etmek için normatif düzlemde kendine özgü bir anlam almıştır. Bu doğrultuda, işçi yasalastırmaları, iş zamanı ve şartları, aynı sınıftan başka konular hakkındaki incelemeleri de ancak eşitsiz ve verev olmuş bir sistemin tablosu olarak

¹⁵ Jürgen Habermas, *Connaissance et intérêt*, Paris, Gallimard, 1976.

¹⁶ Paul Phillips, *Marx and Engels on Law and Laws*, Oxford, Robertson, 1980; Maureen Cain & Alan Hunt, *Marx and Engels on Law*, London, New York, San Francisco, Academic Press, 1979.

¹⁷ V. Pierre Lascombes ve Hartwig Zandler, *Marx: du “vol de bois” à la critique du droit*, Paris, PUF, 1984. Philippe d’Harcourt, “Le droit égal, réflexion sur un texte de Marx”, *Archive de Philosophie du Droit*, vol.20, 1975, p.209-223.

hizmet eder. Öyle ki bir yandan, bir kişinin eşitsizlik; öte yandan bir [başka] kişinin Pazarın anonim kuvvetlerinin yönetmesi ve diğerleri için “doğal” koşul olarak eşitsizliği mutlak iddia etmesi sayesinde [oluşan] kuvvetli durumu... Bu incelemeler, ancak eşitlik adına da eşitsizlik mağlup edilebildiğinde bir anlam sahibi olur.¹⁸ Bununla birlikte (hiçbir anlamı olmayan) olgusal eşitliği açığa vuran idealist kapana düşmekten kaçınmak için, Marx sadece karşılıklı gerçek özerkliği hedefleyen özneler-arasılığa bir çağrıyla normatif eşitliği kısıtlar veya iletir.

Üçüncü iddiamız ise, özneler-arasılığın Marx'ta rasyonel bir çerçeveyi temsillediğini saptar. Daha açık bir biçimde toplumsal alanda, hukukunki gibi, kolektif eylemleri anlamak için bir çerçeve sözkonusudur. Eğer “hukuk” Marx'ta hem somut (alt-yapı), kurumsal (üst-yapı) ve ideal (bilinç) özneler-arasılıkta yerleşikse; hukukun her kola ayrılmasında rasyonel bir yaklaşımın, [üzerinde] uğraşılan fenomenin rasyonelliği olarak özneler-arasılık konusuna vurguyu ön-varsaydığı sonucu çıkar. Başka kelimelerle, tortulaşma sırasında çökelti, oyundaki kuvvetler ve faydaların ifadesi olarak “rasyonel”dir; ama aynı zamanda iradi kolektif eylemler vasıtasıyla değişikliklere maruz kalabilmeye her daim açıktır. En nihayetinde, Marx'ın rasyonelliği, Hegel'de olduğu gibi somut hale gelmiş bir rasyonellik değil, kolektif eylemin uçuşa geçebildiği bir rasyonellik biçiminin tramplenidir. Bu perspektifte rasyonel bir eylem, gerçekliği değiştirmek amacıyla özneler-arasılık üzerine istişareyle somutlaşır. Hukuka gelince özgül eleştirisinin, eşitsizlik ve egemenlik vaziyetinde kapatılmış bulunan herkese söz ve eylem iradesi vermeyi amaç edinerek, siyasal eylemler aracılığıyla ifadesini bulmasına izin vermesi gerektiği açıktır.

Son iddiamız ise, özneler-arasılığın Marx'ın “mükemmel bir toplum” olarak tanımlamayı sevdiği dayanışmanın normatif çerçevesini ön plana koymasının altının çizilmesini ister. Bununla birlikte “mükemmel bir toplum”un kendinde hiçbir son ereğe sahip olmadığını da altının çizilmesi gerekir. [Zaten] ne de “saf bir ide”si söz konusudur. Aktüel, [yani] kendi zamanının toplumunun, özünde verevli olduğunu ve ancak diğerlerinin aleyhine halkın imtiyazlı katmanın faydasına hizmet ettiğini ortaya koyar. İnsanlar herhangi bir düşünceyi yayarak “iyi bir toplum”u yaratamazlar –Marx da birçok kere, sosyalizmin hiç de gerçekleştirecek bir düşünce olmadığını vurgulamıştır- ama dayanışma ruhu içinde, insanıyetsizlik, eşitsizlik, yoksulluk, toplumsal yabancılaşmaya vs. karşı mücadele eden bir topluma vücut vermek için birlikte çalışmayı kabul ederek [bunun yolunu açarlar]. Tabi ki bu

¹⁸ Otto Dann, “Le mot d'ordre d'égalité dans le mouvement ouvrier allemand au XIXe siècle”, *L'égalité*, vol.5, 1977, p.245-259.

noktada Marx'ta itiraf edilmemiş “ütöpik bir boyut” saklıdır; ama bunu özneler-arası dayanışma çağrısına maddi olarak bağlamaktan daha ütöpik değildir.

Marx'ın incelemelerinden ortaya saçılan normatifliğin bu dört konusu (özgürleşme, eşitlik, rasyonellik ve dayanışma), saptadığımız gibi, her defasında maddiliğin içinde emilerek dağılır: gerçekliğimizin alınyazısı olmadığı olgusu üzerine vurgu bahis konusudur. [Gerçeklik] şeyleri değiştirme irademize ve eleştirimize tabi olmalıdır. Hiç şüphe yoktur ki günümüzde Marx, hukuk felsefesi açısından, hukuku sonuçları üzerinden zorunlu değerlendirilmesini savunanları temsil eder.

Marx'ın rolü, aynı zamanda ve her şeyden önce zihinleri uyandırmak ve eylemi cesaretlendirmektir. Tarihsel olarak kışkırtıcısı olacağı derin değişiklikleri arzu etmiştir. Liberal nitelikteki hukuk devletinin değişimine izin veren ve demokratik tipte gönenç içindeki bir hukuk devletiyle sınırlayan yasal ve normatif değişimleri başlattığını biz de söyleyebiliriz.

Hukukun Yeni Modernitesi

Marx'ta sonuçta eskiz olarak beliren hukuk kuramı “hukukun yeni modernitesi”ne giriş olarak nitelendirilebilir. Bu kurama özgü görünüş, Aydınlanma Filozoflarında olan hukuku tek taraflı düşünme tarzından kopmayı içerir. Bu şekilde, gerçek özneler-arasılaşma nazaran ve hukuk özneleri tarafından maruz kalınan gerçek sonuçlara bağlı olarak hukuk sorunun incelenmesine izin vereceği için, hukuk sorununun yeni parametrelere göre değerlendirilmesine kapı aralanmış olur. Böylece hukuk sorunu kavramsal hakikatlere veya herhangi bir sistemin sertliğine tabi olmaz; ama fiillerinde anlam veren özneler-arası bir ufuk zemininde toplumsal aktör ve hukukçunun hareket ettiği pratik bir dünyada vücut bulur.

Tarihsel marksizm (bir başka deyişle Marx'ın isminden faydalanarak değişik felsefi paradigmaları için içine sokma tarzları) Marx'ın kendisinin işaret etmiş olduğundan başka yollara saptığından, şimdi artık altlarının çizilmesine ihtiyaç duyulmaz. Marksizmin hukuki fenomene rasyonel bir şekilde yaklaşmasını engelleyen araçsalcı kendinden körlük ve dogmatizme karşıt olarak, Marx'ın kuramsal yazılarının sahici bir açılımının, tabi pratik boyutuyla ve mütekabiliyet içinde hukuku değerlendirme ihtimali olduğunu hemen iddia edebiliriz.

Bununla birlikte hukuku bu tarzda müşahede etme, en büyüğü hukuk için yeni normlar yaratma tarzının olmadığı, birçok zayıf noktayı taşır. Normatiflik sorunu, her zaman

normatifliğin *statu quo*'sunun (bir başka deyişle üzerinde evrim geçirdiğimiz özneler-arası ve normatif tortulaşmanın) saptanması esnasında kendini durdurur; Marx'ın övdüğü biçimde hukuk sorununu siyasal olarak seferber etme ihtimaline karşı belirli bir muhafazakârlık böylece var olur. Hukuk sorunu ise, “nesne” olarak kalmayı sürdürür ve bu biçimde değişmeye devam etmesi zorunludur. Sonuçta, Marx'ın hukuk görüşü her zaman, normatif düzlemde bu görüşün kaynaklarını seferber edebilmeksizin, özneler-arasıcı aktivizm içinde yitme riskine doğru ilerler. Böylece her zaman, zamanımızı en iyi niteleyen, örneğin genetik manipülasyonlar sorunu [gibi], normatifliğe özgü problemleri, söz konusu problemi yaratan özneler-arasılık bile olsa, biçimlendirmek zor olarak kalmıştır. Bununla birlikte biz, Marx'ta eksik olanın, hukukta ve toplumda normatifliğin rolünün aydınlatma, çağdaş normatiflik görüşü olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bizi bununla birlikte yeniden müşahede etmeye iten özneler-arası mütakabiliyet dünyasına normatifliğin nasıl modern bir şekilde hitap edebileceğini yeniden müşahede tarzı da onda eksiktir. Kısaca, demokratik normatif düzenleme vektörü olarak demokrasi anlayışı Marx'da noksandır. Ama Marx'a hakkını vermek için, düşmanlarının da demokrat olmadığı [söylenmelidir].

Böylece Marx hukukun yeni modernitesi perspektifini açıtsa da, bunu ne verdi, ne de biçimlendirdi. Zaten zamanımıza girme ve Aydınlanma'dan çıkmanın zorluğunu [hep] çekti; ancak şu kazancı kendisine bahşetmek gerekir: hukuk felsefesi bundan sonra “iki ayak üzerinde” yürümeye mahkum edilmiştir, *verum et factum* veya şeniyet ve meriyet...